

שייך בחירה טוב-ורע כלל, כידוע, דרך בהמה אמרו (בהרואה) דאית לה יצר רע, וצריך תורה תבלין לתקנו, אבל מצד נפש הצומח, די בדרך ארץ, והשי"ת ברא את האדם שמוכרח לאכול, רק שיש לו הבחירה מה לאכול וכמה לאכול, אבל עיקר אכילה עכ"פ בצומח, הוא מוכרח בטבע, ודבר זה נקרא מצוה, כדרך שאמרו... שמה שהשי"ת ברא בטבע, כן הוא רצונו, והיא מצוה, ודי רק במדת דרך ארץ' שמצמצם עצמו שלא לאכול אכילת זולל וסובא, שבזה מכיר קונו ומשיב נפש הצומח שלו, שהוא רק הכרת קונו במדת דרך-ארץ ועם-הארץ כנ"ל...'. (דובר צדק עמ' 189. והרחיב עוד בענין זה ב'פרי צדיק' - לך, ה).

וכיו"ב כתב האדמו"ר רש"ש מאמשינוב ('אמרות טהורות' ח"ג, עמ' ס): 'בסידורא דמזונא, הצומח ניזון מהדומם, הוא שמנונית הארץ, וכל מה ששמנותה ביותר, מוציאה פירות שמנים, והחי ניזון מהצומח, וזה 'לכל חית הארץ... עשב לאכלה', והמדבר ניזון מהחי, הוא האדם, ובוה בכל שיש בו יותר כח החיות, מזין ביותר את המדבר, הוא הדעה והדיבור, ובוה לצלילות הדעת מוכרח להמזין שיש בו כח החיוני ביותר, וזהו 'לא צלילא דעתאי דלא אכילנא בשרא דתורא'. ובוה עם הארץ הוא שאין לו יחוס בכח הדעה והדיבור, אסור לאכול בשר, כי אין לו הממשלה על החיה, אחרי שהוא בעצמו איננו במעלה יותר מזה, ואך (כמו) החי שאצלו המזון הוא הצומח דוקא ולא החי - וסידורא הוא שהדומם מעמיד הצומח, והצומח - החי, והחי - המדבר, ומוכרחים כל אחד להמזון מכה המעמיד שלו שהוא מעמידו ומקיימו על בוריו'.

(עוד על ענין אכילת בשר - ע' שבט מוסר פרק לו בשם ספר הקנה, באורך; שפת אמת נח, תרמ"ג; משך חכמה - בהעלותך יא; פרוש רש"ר הירש שם; מאמרי הראי"ה ח"א, 'טללי אורות'-ח).

דף עג

ר' יוסי סבר למפרע הוא נפסל, וכיון דמיד כי אסהידו הוא דמיפסלי, כי איתזמו להו אטביחה איתזמו להו נמי אגניבה, דהא תוך כדי דיבור כדיבור דמי' - יש לשאול, אמנם תוך כדי דיבור כדיבור, מדוע ייפסלו עוד לפני שהעידו שקר, ועדות הגניבה מדוע תיפסלו? ויש לפרש, כיון שנפסלים הם למפרע מזמן עדותם, בטלה לה גם עדות הגניבה, מדין 'עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה'. אך זה דוקא לאביי, אבל לרבא, הגם שעדות הטביחה התבטלה למפרע, אולם כיון שלא חל פסול על העדים למפרע, לא מתבטלת כל העדות. (עפ"י אחיעזר ח"ב כה, ג-ה בבאר דברי השטמ"ק ומהרש"א).

והביא שם הסבר אחר, מבעל 'עמודי אור', שעדות הגניבה נגמרת רק לאחר תכ"ד, שהיא עת עדות הטביחה, ופולל רבות בהסבר זה, ע"ש באורך. וע"ע קצוה"ח ונתיה"מ ו'משובב נתיבות' - ר"ס נב; בית ישי קט, א).

'תוך כדי דיבור כדיבור דמי...' - על גדרו וטעמו של דין 'תוך כדי דיבור - כדיבור' ע' במובא ובמצוין ביוס"ד - נדרים פז (גליון סה).

מסוגיתנו נראה שגם בהקדש קיים דין חזרה בתוך-כדי-דיבור, ותמה מכאן הש"ך (רנה) על דברי הרמב"ם (מעשה הקרבנות טו, ובפיה"מ) שפסק להפך. וכבר יישבו בפנים שונות, שלשיטת הרמב"ם מחלוקת הסוגיות היא, והוא פסק כסוגיא החולקת - ע' משנה למלך ושער המלך (הל' מעה"ק שם); מחנה

אפרים – צדקה ח; קצות החושן רנה, ב; נתיבות המשפט שם; שערי ישר ה, כב; אחיעזר ח"ב כה; חדושי הגרונ"ר בענגיס ח"ב נא, ה; שו"ת דובב מישרים ח"א כז (ועע"ש קלו). וע"ע במובא בגליון סח (נזיר דף ט. ט.).
וע"ע: שו"ת עמודי אור – צט; בית ישי פה; אחיעזר ח"א כז; מהר"ץ חיות.

ר'בנן סברי תוך כדי דיבור לאו כדיבור דמי' – לכאורה יצא לפי זה, שהתירוץ שתוצנו לעיל על הקושיא ממתניתין לאביי 'ההלכתא שהעידו בבת אחת והוזמו' אינו מיושב אלא לפי ר' יוסי ולא לר'בנן. וצריך עיון. (הר צבי)

(ולכאורה היה נראה דבר חדש, (שטעון בדיקה ובירור), שכפי המשתמע מלשון המחלוקת אם 'תכ"ד כדיבור דמי' או 'לאו כדיבור', משמע שבדיבור' ממש אין מחלוקת, והיינו, שנחלקו כשנגמר דיבור אחד ושהה לא יותר מ'כדי דיבור', ומיד התחיל דיבור, האם דנים הכל כדיבור אחד, ואזי יש תוקף לדברים האחרונים, או לא. ואולם, אם המשיך דבריו ברצף של דיבור אחד, י"ל שלכו"ע אין להפריד חלק אחד מחלקו האחר. ולפי"ז שפיר העמדנו לעיל כשהעידו 'בבת אחת' ממש, שבדיבור אחד העידו על הגניבה והטביחה, ולכן בשעת עדות הטביחה היו כשרים, כי היא אותה עדות ממש של הגניבה, ואין לנו לחלקן זו מזו.

אלא שלענין חזרה, גם באופן של רצף דיבור אחד, נידון כשני דיבורים, כי אין לדון כדיבור אחד דבר והפכו. ולכן הוצרכו לחלק לקמן בין תכ"ד קטן לגדול, ולא אמרו ששם אמר ברצף אחד, כי ב'נמלך' לעולם נידון הדבר כאילו הפסיק והתחיל בדיבור אחר).

(ע"ב) 'תרי תוך כדי דיבור הוי, חד כדי שאילת תלמיד לרב, שלום עליך רבי ומורי, וחד כדי שאילת הרב לתלמיד' – כתבו הראשונים שלהלכה אנו נוקטים 'תוך כדי דיבור – כדיבור' בכדי שאילת תלמיד לרב.

ואם כי לפנינו הגרסא 'שלום עליך רבי ומורי', הרא"ש (כאן ובשבעות לב) גרס 'רבי בלבד, ולא רבי ומורי'. וכן מבואר בכמה מהראשונים, (רש"י שבועות שם; רש"י ותוס' – נזיר כ: רשב"ם בבא בתרא קכט: רמב"ם שבועות ב, יז. וכן משמע בהל' תלמוד תורה ה, ה, שכתב שהתלמיד כששואל בשלום הרב אומר 'שלום עליך רבי, ואם הרב שאלו, עונה לו התלמיד 'שלום עליך רבי ומורי' (וע' כע"ז בברכות ג. מסכת כלה ג ומסכת ד"א רבה – ו), משמע שסתם שאלת שלום של התלמיד לרב, שכתב הרמב"ם, הכוונה ל'רבי' בלבד, וכפי שכתב בהגהות רעק"א – יו"ד רמב, טז, שכך הרמב"ם גרס כאן). והפוסקים (מגן אברהם – רו סק"ד. וכ"מ מהסמ"ע – פ סק"ח).

ולאור שיטת הראשונים, כתבו כמה מהאחרונים, שהמלה 'ומורי' שלפנינו – טעות סופר היא (פלפולא חריפתא על הרא"ש; הגהות בן אריה. וכן גרס כאן בש"ך – חו"מ רנה).

(וכן הגרסה בכמה מקומות שדיברו על שאלת שלום התלמיד לרבו: ירושלמי ברכות דף יג. מו"ק יח: נזיר טז: שבועות יא. אבות דרבי נתן מא; מסכת דרך ארץ רבה – ד. בכלום ליתא לתיבת 'ומורי'. ואולם בתלמוד דידן בסנהדרין צח. הגרסא כמו שלפנינו: 'רבי ומורי').

ואולם, יש שחולקים על כך, ששיעור תוך כדי דיבור הוא ארבע תיבות ולא שלש – שטמ"ק נזיר שם, מר"ת. וכן לשון הט"ז באו"ח רו סק"ג. וכן נקט בפרי מגדים – תפוז, א בא"א).
וע"ע: שדי חמד – אות ת, כלל ח; נפש חיה (מרגליות) רו, ג).
להלכה, כתב במשנה ברורה (רו סק"ב ושעה"צ שם) להכריע כרוב האחרונים 'שלום עליך רבי, ודלא כהט"ז. (וצ"ע במש"כ המשנ"ב בסי' רסו סק"ט).

– מבואר בסוגיא שאם היה הפסק יותר מכדי דיבור בין עדות הגניבה לעדות הטביחה, הגם שפוסקים

אנו בהחלט שהעידו עדות שקר על הטביחה, עדות הגניבה במקומה עומדת, ודנים אותם ככשרים באותה שעה.

והטעם לכך, לפי שמעמידים כל אדם על חזקת כשרות עד הרגע שבו הוברר להפך. ולפי שיכול להיות שברגע אחד תתחלף דעתו וייעשה רשע, לכן עד לרגע שהעיד שקר הרי הוא מוחזק כודאי כשר. וכדין כל 'חזקה דמעיקרא' (= להשאיר את המצב הקודם על עמדו) שעדיפה היא על 'חזקה דהשתא' (= לדון ממצב ההוה על העבר). (עפ"י שב שמעתא ג,ד; שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ג ד וח"מ ח"א י. ועוד הוכיח כן מדברי הש"ך).

'הכחשה תחילת הזמה' – יש לבאר לשון זו, מהו ענין 'תחילה' האמור כאן; –
 יש לפרש בדרך אחת: גדרה של הזמה הוא ביטול דברי העדים על ידי עדים אחרים, ובכל הכחשה מתעורר ספק באמיתות העדות, ובהזמה באו בית דין לידי גמר והחלט הדבר, שעדותם עדות שקר. נמצא אם כן שההכחשה היא תחילת ביטול העדות באופן גמור ומחלט.
 או כלך לדרך זו: בהכחשה כמו בהזמה, מעידים על העדים שלא ראו את המעשה שהעידו עליו, אלא שהזמה יתרה על הכחשה, שאומרים שאף לא יכלו כלל לראות את המעשה, כי לא היו שם, נמצא אם כן שכבר בהכחשה התחיל להתברר מקצת שקרם, אלא שלא נתברר כולו.
 והוצרך רבא לטעם זה, כי לולא שההכחשה נידונית כתחילת ההזמה, לא היו חייבים בעונש 'ועשיתם לו כאשר זמם...' / לפי שכאילו לא נגמר הדין על פיהם, (וכל שלא נגמר הדין – פטורין), כי הרי בטל הדין שנפסק על סמך עדותם. ולכן אמר רבא שיש כאן כבר התחלה של ההזמה, אם מבחינת החלט הביורר על שיקרותם, אם מבחינת 'איכות' השקר, וכשני הצדדים הנוכחים. (עפ"י דברות משה נ,ב, ע"ש ביתר פירוט).

'מעידנו (כצ"ל, וכדלהלן) באיש פלוני שסימא את עין עבדו והפיל את שינו, שהרי הרב אומר כן' – שהרי – כמו והרי (וכדמצינו לשון זו בדחו"ל, ע' ריש ביצה (וברף ח) 'שאפר כירה מוכן הוא, כמו 'אפר'; רא"ש ספ"ז דעירובין. (וע"ש בק"נ שצ"ן לאהלות ה,ו. ובתפא"י שם פירש במשמעות הרגילה); פרה ה,ה (וע"ש במפרשים ובתו"ט שצ"ן לעוד מקומות); הוריות ב,ב).
 ותוספת זו באה להשמיענו שמדובר שיש כת עדים שמעידה להפך, כדלקמן. (כ"ג פשוט)

'ונמצאו זוממין – מציעאי, משלמין דמי עין לעבד' – נראה לכאורה שמשלמין דמי עין בניכוי דמי השן. וצריך ביורר.

דף עד

הערות ובאורים בפשט

'דאכתי גברא לא מיחייב' – התוס' פרשו (ולא כרש"י) שאפילו לדעת האומר 'מודה בקנס ואחר כך באו עדים – חייב', וגם אם יודה הרי לא ייפטר אם יבואו עדים, אפילו הכי כל זמן שלא נתגלה הדבר, אינו 'בר חיובא'. וטעם הדבר כתבו (במסכת מכות ה), שמא לא יבואו עדים, ואם יבואו, שמא